

HISTORIOGRAFIA CONTEMPORÀNIA RECENT SOBRE CANTÀBRIA

PER ÀNGELES BARRIO ALONSO

Alguns dels trets característics de la producció històrica disponible sobre l'època contemporània a Cantàbria s'han produït mitjançant un procés relativament recent en el qual s'han configurat, de manera diferenciada, per una banda la història acadèmica, la història de l'àmbit de la Universitat de Cantàbria i al voltant de programes de recerca que desenvolupaven alguns dels seus departaments i, de l'altra, allò que podríem anomenar literatura històrica, que constitueix un conjunt variat pel que fa al tema i que inclou estudis de qualitat molt diversa quant a la metodologia i als tipus d'enfocaments emprats.

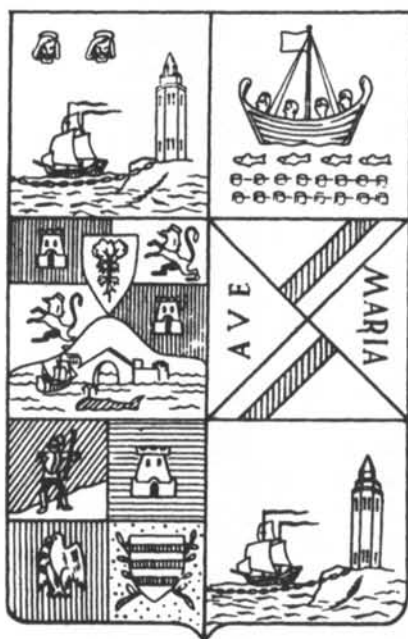
Fins que l'any 1978 es creà la facultat de Filosofia i Lletres de la llavors anomenada encara Universitat de Santander, la producció històrica sobre la regió es reduïa, pràcticament, a la literatura històrica abans esmentada. L'aparició tan tardana de la història i la historiografia vinculades a la Universitat suposa una ruptura amb tot l'anterior. Per això podem dir, en primer lloc, que la història acadèmica és recent. Si bé ja l'any 1961 Palacio Atard publicà *El comercio de Castilla y el puerto de Santander en el siglo XVII* i, una mica més endavant, el 1974, José Alcalá Zamora publicà *Historia de una empresa siderúrgica española: los altos hornos de Liérganes y La Cavada, 1822-1834*, l'interès dels historiadors acadèmics per la història contemporània de Santander era escassíssim, sobretot si es compara amb el que suscitava la seva prehistòria.

Per aquest motiu, fins als anys vuitanta pràcticament tots els estudis disponibles corresponien a aquesta literatura històrica que, malgrat tot, hem de valorar de manera objectiva, ja que constituï la base sobre la qual es dreçaren els estudis recents sobre història regional. Dins d'aquesta literatura podem distingir diverses generacions. La que podríem denominar com etapa clàssica de l'erudició històrica del segle XIX corresponia a la generació d'Assas, de los Ríos i Lasaga Larreta, vinculats com a corresponsals a la Real Academia de la Historia. Ells escrigueren

les primeres històries oficials de Santander i s'encarregaren de la «guardia i custòdia» dels fons documentals de la regió. La generació següent, sota la influència de Menéndez Pelayo, es caracteritzaria per portar a terme, com assenyalava Suárez Cortina,¹ el primer gran esforç corporatiu per la institucionalització de la història regional i els seus estudis, que es concretà en la creació, l'any 1934, del Centro de Estudios Montañeses. Escagedo Salmón,

Marcial Solana, Sojo i Lomba primer, i Barreda, Maza Solano i Simón Cabarga després en van ser els representants. Els plantejaments doctrinals i metodològics dels seus promotors van donar a la institució una orientació característicament tradicionalista i tradicional—de culte a allò que consideraren la tradició regional—que es reflecteix en la mena d'estudis a què es dedicà. Les activitats portuàries, el desenvolupament del comerç o les formes de religiositat foren els temes que amb més assiduitat tractaren aquells historiadors, majoritàriament de formació erudita, per als quals el discurs històric subjecte a l'empirisme documental més estricte no necessitava consideracions de caràcter conceptual.

La tasca del Centro de Estudios Montañeses evolucionà amb els anys i amb la incorporació de successives remeses d'historiadors, alguns dels quals de formació universitària, que introduïren nous plantejaments metodològics. Però amb això no n'hi va haver prou, i a partir de mitjan anys setanta el seu declivi institucional coincidí amb l'etapa en què la història acadèmica portada a terme a la Universitat va començar a oferir resultats, i el contrast entre aquesta i l'erudició es va fer evident, especialment en els aspectes metodològics i d'enfocament. Al mateix temps, i en l'ambient de conformació de l'autonomia regional que multiplicà l'interès pels temes de Cantàbria, es conso-

L'escut de la província de Cantàbria creat el 1896 i publicat a *El Diario Montañés* el 12 de maig del 1936.

lidà un corrent de literatura històrica localista, de vegades crítica, poc documentada, però en general molt diversificada, a mig camí entre el periodisme especialitzat, la crònica sociològica o l'esbós polític i cultural. Per això, i en segon lloc, la irrupció de la història acadèmica per satisfer una demanda social, creixent però limitada, de temes regionals –Cantàbria no supera el mig milió d'habitants, la qual cosa crea un mercat editorial reduït– generà una dura competència per a la història erudita i no hi va haver transvasament entre totes dues, que van seguir la seva trajectòria respectiva l'una d'esquena a l'altra, malgrat algunes col·laboracions esporàdiques, en un ambient de certa suspicàcia que no beneficià cap de les dues.

La història acadèmica pretenia ser diferent de l'erudició, però, especialment als inicis, no deixà de banda els temes tradicionals. El fet que per a la resta del país la riquesa ramadera de la província constituís el seu principal senyal d'identitat i que la ciutat de Santander tingués, des del segle XVIII, una burgesia dinàmica i emprenedora van ser-ne raons suficients. En conseqüència, les primeres tesines i tesis de doctorat presentades a la facultat de Filosofia i Lletres no van abandonar aquella línia temàtica, la qual cosa produí un desequilibri que encara es percep avui en el conjunt: s'han estudiat més els diversos aspectes socials, econòmics i polítics del segle XIX que del XX, sobre el qual hi ha encara buits importants; pel que fa als grups socials, la burgesia comercial i mercantil és, amb diferència, la que ha merescut més atenció; i davant del desenvolupament dels estudis sobre la vida rural i pagesa en totes les variants, destaca el fet que la industrialització a penes hagi estat objecte d'anàlisis històriques. Un cop d'ull a les recerques i línies de treball més significatives ho confirma.

Els treballs de Ramón Lanza –primer, *Población y familia campesina en el Antiguo Régimen. Liébana, siglos XVI-XIX*, publicat l'any 1988, i després, el 1991, la seva tesi de doctorat, *La población y el crecimiento económico de Cantabria en el Antiguo Régimen*– ofereixen des de la perspectiva de la demografia històrica una anàlisi característica de llarg termini sobre les relacions entre població i utilització dels recursos econòmics. Per la seva banda, Rafael Domínguez Martín analitzava, a *Actividades Comerciales y Transformaciones agrarias, 1750-1850* (1988), els problemes de l'economia del corredor del Besaya, i una

mica després, concretament l'any 1996, a *El campesino adaptativo. Campesinos y mercado en el norte de España, 1750-1880*, resultat de la seva tesi doctoral, desmuntava els tòpics dels elements de persistència de la pagesia i n'analitzava les dificultats per incorporar-se a una economia de mercat. També a l'interès per la societat rural responien els treballs de M. A. Sánchez Gómez, si bé en aquest cas en la seva accepció política –*El primer carlismo montañés. Aspectos sociales y localización geográfica* (1985) i *Sociedad y política en Cantabria durante el reinado de Fernando VII. Revolución liberal y reacción absolutista* (1989)– o en el de la propietat de la terra amb *La desamortización en Cantabria durante el siglo XIX (1800-1889)*, publicada l'any 1989 i originàriament també una tesi doctoral. Un interès semblant al que presenten les recerques del malaurat Vicente Fernández Benítez, que publicà l'any 1988 *Carlismo y rebelión campesina. Un estudio sobre la conflictividad social en Cantabria durante la crisis final del Antiguo Régimen*, i l'any 1989, *Burguesía y revolución liberal*, producte d'una investigació de doctorat.

Podríem dir el mateix respecte de la burgesia mercantil i comercial. A més dels treballs de Tomás Martínez Vara, que en la tesi doctoral, *Santander de villa a ciudad. Un siglo de esplendor y crisis*, publicada el 1984, va ser el primer a trencar els enfocaments tradicionals oferint una anàlisi de les transformacions que la ciutat havia experimentat d'ençà del final del segle XVIII fins al 1860. Després van venir els estudis de Ramón Maruri Villanueva, que completaren el coneixement de Santander i de la seva burgesia en el període de canvi de l'Antic al Nou Règim (*La burguesía mercantil santanderina. Cambio social y de mentalidad, 1700-1850*, Santander, 1990). En la tesi doctoral Maruri oferia una anàlisi exhaustiva des del camp de les mentalitats, de les manifestacions culturals, familiars i de comportament de la classe social teòricament més representativa de la ciutat. Els condicionants financers d'aquesta burgesia emergent un segle després eren objecte de la recerca d'Andrés Hoyo, publicada el 1988 sota el títol *Ferrocarriles y banca. La crisis de la década de 1860 en Santander. A Todo mudó de repente. El horizonte económico de la burguesía comercial santanderina. 1830-1874*, publicat l'any 1993, resultat de la seva tesi, el tipus d'anàlisi era encara més sofisticat tècnicament que l'anterior i se centrava en el procés d'acu-

EL REGIONALISMO

DISCURSO PRONUNCIADO
POR DON MARCIAL SOLANA,
DIPUTADO Á CORTES, EN
LA SESIÓN DE CLAUSURA
DE LA ASAMBLEA NACIONAL
DE JUVENTUDES INTEGRISTAS,
CELEBRADA EN
BARCELONA EL DÍA 9 DE
DICIEMBRE DE 1917

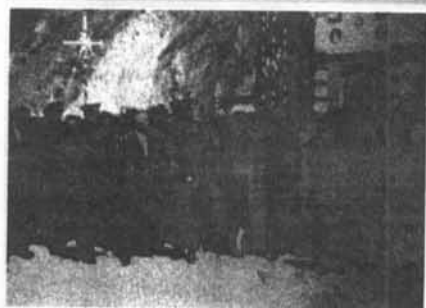
Imp. y L.B. «La Propaganda Católica»
SANTANDER

Portada del discurs de Marcial Solana sobre el regionalisme impartit el 9 de desembre de 1917.

mulació de capital, de formació i desenvolupament d'una burgesia financera a Santander, molt diferent ja a la del final del segle XVIII, els interessos de la qual se centraven, a més de en el negoci del blat, en el ferrocarril i el port. Tot plegat no feia sinó afegir elements de coneixement al que havia plantejat José Ortega Valcárcel a *Cantabria, 1886-1986. Formación y desarrollo de una economía moderna*, que, en el moment de la publicació, l'any 1986, suposà una autèntica fita.

Però, hi insistim, en contrast amb el món rural i pagès i a la burgesia comercial i mercantil, crida l'atenció el poc interès que ha suscitat entre els historiadors la indústria i la industrialització de la regió. Jesús Maíso publicà l'any 1991 *La difícil modernización de Cantabria en el siglo XVIII: D. Juan F. de Isla y Alvear*, que era una anàlisi de l'avançada en el temps i excepcional experiència industrialitzadora de Juan de Isla. José Sierra publicà l'any 1992 un treball que es pot considerar com de microhistòria o història empresarial, *El complejo vidriero de Campóo (Cantabria) 1844-1928*, en què aborda la fabricació de vidre des d'una doble perspectiva: la iniciativa empresarial concreta que va tenir lloc a Campóo i el consum del vidre com a exponent d'un determinat grau de desenvolupament de les societats industrials. Amb un enfocament semblant però aplicat a la indústria tèxtil, Fernando Ruiz Gómez ha publicat l'any

Aurora Garrido Martín

La dictadura de Primo de Rivera ¿ruptura o paréntesis? Cantabria (1923-1931)

Aurora Garrido ha estudiat el caciquisme en els seus llibres, on explica aquest fenomen com una mediatització de la participació política formal de les masses i que a Cantàbria funcionà a l'unison i amb els mateixos ritmes que la política nacional.

1998 *Fábricas textiles en la industrialización de Cantabria*, que consolida una línia de recerca de la qual esperem encara resultats d'interès.

Si bé no abunden els treballs sobre la història de la industrialització o les empreses, l'economia de la regió, en sentit general, es destaca cada cop més clarament com un tema de màxim interès. El treball de J. L. Barrón *La economía de Cantabria en la etapa de la Restauración (1875-1908)* publicat el 1992, era una investigació des de l'àmbit de la història en què l'autor va pretendre fondre elements diversos, econòmics i extraeconòmics, per explicar millor la industrialització. Però on més s'ha desenvolupat l'especialització ha estat en el terreny de la geografia i l'anàlisi econòmica. Els treballs d'Enrique Pérez, Leonor de la Puente y Patricio Pérez completen el coneixement d'un cicle d'evolució del qual es desprèn que l'economia de Cantàbria té tendència a manifestacions de singularitat dins del marc general del nord d'Espanya; que en la crisi de final del segle, la pèrdua de les colònies obligà a un seguit d'ajustos en diversos sectors fins que al llarg del primer terç d'aquest segle es configura a partir de la cooperació entre agricultura i indústria manufacturera de base ramadera i que, de la mateixa manera, es caracteritza per un ritme de creixement econòmic lent. Concretament, en la seva tesi *Transformaciones agrarias en Cantabria, 1860-1930* publicada el 1992,

Leonor de la Puente feia una anàlisi aclaridora del paper que dins de la regió havia tingut el sector lleter com a especialització des de mitjan segle passat fins als anys trenta, i també de les relacions entre el canvi econòmic i la dinàmica espacial.² Probablement el desafiament que suposava per a l'economia regional l'ingrés en la CEE explica l'interès que despertà el tema en el camp de l'anàlisi econòmica i empresarial, com ho avalen un seguit de treballs realitzats als departaments d'Economia, i Geografia, Urbanisme i Ordenació del Territori.³ A la vista de la producció en aquest àmbit, el desequilibri respecte de les anàlisis sobre política encara sembla més acusat, sobretot si considerem que durant anys el sentiment d'incertesa respecte del futur de Cantàbria era generalitzat, no solament en l'àmbit econòmic sinó també en el polític, a causa de la crisi institucional que patí el Govern autònom i que no sembla totalment superada malgrat la normalització de la vida política a partir de 1996.⁴ L'any 1993 la celebració del desè aniversari de l'estatut d'autonomia reobria el debat estimulant l'interès social pel tema, que en determinats cercles polítics, especialment els regionalistes, es considerava altament polèmic.⁵ Ara bé, independentment dels interessos polítics i de partits, en l'àmbit de la història els treballs d'Aurora Garrido sobre caciquisme i eleccions —amb tres llibres publicats: *Cantabria, 1902-1923. Elecciones y partidos políticos* (1990), *La dictadura de Primo de Rivera, ¿ruptura o paréntesis?: la crisis del sistema caciquil en Cantabria (1923-1931)* (1997), i *Favor e Indiferencia. Caciquismo y vida política en Cantabria (1902-1923)* (1998)— componen un esforç exhaustiu d'explicació d'allò que representà el caciquisme com a mediatització de la participació política formal de les masses i que a Cantàbria funcionà a l'unison i amb els mateixos ritmes que la política nacional. Els treballs de Manuel Estrada *La lucha por el poder, derecho de sufragio y fraude electoral: Liébana 1834-1868*, que es publicarà el 1999 com també *El significado político de la legislación electoral de la España de Isabel II*, d'imminent publicació— completen aquest esforç que ja havia tingut les primeres realitzacions en els estudis de J. M. Polanco sobre la Unió Liberal i el de Javier Merino sobre el Sexenni democràtic.⁶

Tot amb tot, el segle XX encara continua estant per descobrir des del punt de vista de la política en un sentit més ampli que

el de les eleccions o la participació. Malauradament no s'han publicat les recerques de Milagros Amado i M. Eugenia Villanueva sobre la II República,⁷ i encara no hi ha un estudi detallat de la Guerra Civil que integri els diversos aspectes polítics i socials. Els treballs de Jesús Gutiérrez Flórez sobre la conflictivitat a Reinosa i la seva comarca durant la República i la Guerra⁸ ampliaren substancialment allò que fins en aquell moment eren treballs extraacadèmics, molt descriptius i basats exclusivament en la premsa. El franquisme i la transició democràtica han tingut menys sort i encara no disposen d'una investigació elaborada.

Pel que fa a l'anàlisi de la societat i més concretament de comportaments, actituds, mentalitats, oci i cultura, també s'ha produït algun avenç durant els anys noranta. Julio de la Cueva, amb *Clericales y anticlericales. El conflicto entre confesionalidad y secularización en Cantabria (1875-1923)*, publicat el 1994 com a resultat de la tesi doctoral, plantejava la qüestió de la confessionalitat i la secularització a la província sense perdre de vista el context històric nacional i aportant una conceptualització veritablement meritòria dins la historiografia sobre el tema. Els treballs de Consuelo Soldevilla sobre l'emigració confirmen la tendència: *Cantabria y América*, en col·laboració amb Germán Rueda, publicat el 1992, i més recentment, l'any 1997, *Emigración de Cantabria a América: hombres, mercaderías y capitales*, de la mateixa manera que el lli-

JOSE ORTEGA VALCARCEL

CANTABRIA 1886-1986

FORMACION Y DESARROLLO
DE UNA
ECONOMIA MODERNA

EDICION CONMEMORATIVA
DEL PRIMER CENTENARIO DE LA
CAMARA DE COMERCIO, INDUSTRIA Y NAVEGACION
DE SANTANDER

Edició commemorativa del primer centenari de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Santander, de José Ortega Valcárcel.

Vicente Fernández Benítez

**Carlismo y rebeldía
campesina**
Un estudio sobre la
conflictividad social en
Cantabria durante
la crisis final del
Antiguo Régimen

Portada del llibre de Vicente Fernández Benítez sobre el carlisme a Cantàbria, publicat el 1988.

bre de Pedro Reques Velasco, *Población y Territorio en Cantabria*, publicat el 1998. L'educació o les institucions benèfiques o la cultura del lleure eren temes completament nous i que de mica en mica s'incorporaven a l'anàlisi del comportament social.⁹ També era nou ocupar-se del pensament científic, com van fer Fernando Salmón, L. García Ballester y J. Arrizabalaga en una obra que estudiava el primer intent d'implantar un sistema hospitalari modern, *La Casa de Salud Valdecilla. Orígenes y Antecedentes*, publicada el 1990. Més que una simple investigació erudita sobre la història de l'hospital més emblemàtic de la regió, era una anàlisi de l'ambient científic i cultural del Santander del començament del segle centrat en la figura de López Albo i en la col·laboració que el seu projecte va trobar en el marquès de Valdecilla. De la mateixa manera que M. Eugenia Calabuig havia obert la recerca sobre la figura del doctor Madrazo a *El regeneracionismo en Santander. Doctor Madrazo*, publicat el 1993 i que ara s'amplia amb l'estudi introductor de M. Suárez Cortina a *Enrique D. Madrazo. Escritos sobre ciencia y sociedad*, publicat el 1998, la figura dels germans González de Linares ha estat rescatada d'un oblit injustificat pels treballs de Benito Maradiaga sobre Augusto i per l'estudi introductor de Leonor de la Puente a l'obra de Gervasio, *Una visión del mundo ganadero montañés*.¹⁰

Però de tots els intel·lectuals càntabres, Ménendez Pelayo és, sens dubte i per raons òbvies, la figura a la qual s'han dedicat més estudis. Els treballs d'Antonio Santoveña, resultat de la tesi doctoral *Marcelino Menéndez Pelayo. Revisión crítico-biográfica de un pensador católico* i *Menéndez Pelayo y las derechas en España*, totes dues publicades el 1994—destaquen perquè van més enllà de les anàlisis habituals del seu pensament i se centren en el seu impacte en la cultura conservadora i la instrumentalització que la dreta espanyola va fer del pensament i la figura de d'aquest intel·lectual fins fa ben poc.

Casonas, hidalgos y linajes. La invención de la tradición cántabra, de Manuel Suárez Cortina, publicat el 1994, incorporava a l'estudi del regionalisme càntabre la fórmula «Inventing Traditions» d'E. J. Hobsbaw, la qual cosa significà una ruptura historiogràfica amb tot el que s'havia fet anteriorment sobre el tema i que, com en el cas del regionalisme del País Basc, Catalunya o Galícia, no deixà de suscitar la polèmica en àmbits extraacadèmics. Es posava de manifest que malgrat les crítiques políticament interessades o les suspicacions corporatives, l'avenç de la història acadèmica era imparabile perquè de mica en mica ampliava la parcel·la social. Les iniciatives de caire col·lectiu més recents com *El perfil de «La Montaña»* (1993), *De la Montaña a Cantabria* (1995), *El siglo de los cambios (1898). Cantabria 1998* (1998) o *Santander fin de siglo* (1998), demostren que la qualitat de la producció històrica de Cantàbria resisteix qualsevol comparació amb la d'altres universitats amb més tradició i que tant per la novetat d'enfocaments i el desplegament tècnic com per l'ambició intel·lectual és anàloga a la de qualsevol universitat estrangera.

Ángeles Barrio Alonso
Professora titular d'Història
Contemporània de la
Universitat de Cantàbria

Traducció
Silvia Mas

NOTES

1. M. Suárez Cortina: *Casonas, hidalgos y linajes. La invención de la tradición cántabra*. Limite/Universidad de Cantabria.

2. Enrique Pérez presentà l'any 1991 la memòria de llicenciatura amb el títol *Antecedentes de la especialización láctea en el vacuno cántabro. 1840-1900*. Aquell mateix any Patricio Pérez presentà la tesi de doctorat amb el títol *Crecimiento económico y cambio estructural de Cantabria durante el primer tercio del siglo XX*.

3. José Villaverde Castro [ed.]: *Europa, España, Cantabria. Estudios de Economía regional*, Universidad de Cantabria/Asamblea Regional de Cantabria, Santander, 1992, és un exemple representatiu que incorpora els treballs del mateix Villaverde, de Rogelio Olavarri, de J. M. Pérez de Villarreal i de P. Gómez Portilla.

4. *El laberinto cántabro*, d'Isidro Cicero i Víctor Gijón, publicat el 1992 i destinat al debat polític més que a la comprensió dels problemes de la regió, recollia les tenses relacions entre les diverses forces polítiques en el període de govern de Juan Hormaechea.

5. L'any 1987 Benito Madariaga havia publicat *Crónica del regionalismo en Cantabria*; el 1989 Manuel Alegria publicà *Presencia e Influencia de ADIC en la historia de Cantabria*; Jesús López-Medel Bascones, el 1991, *El Estatuto de Autonomía de Cantabria*; i el 1992, *El Estatuto de Cantabria. Comentarios y desarrollo*. El 1993 i el 1995 es publicaren respectivament dos estudis no pròpiament històrics de Luis Martín Rebollo, *Instituciones autonómicas. Estudios sobre el Derecho de la Comunidad de Cantabria*, i d'Antonio Bar [dir.], *El Estatuto de Autonomía de Cantabria: 10 años de gobierno autónomo*, però que constitueixen els treballs més consistents sobre la comunitat autònoma des de la seva formació.

6. Javier Merino presentà la memòria de llicenciatura el 1986 amb el títol *El Sexenio Democrático en Cantabria*. José Manuel Polanco la presentà el mateix any amb el títol *La Unión Liberal y las elecciones en la provincia de Santander. 1856-1868*.

7. *Las elecciones en la ciudad de Santander (1931-1936). Un estudio de sociología electoral*, de M. Amado Mier, es presentà com a memòria de llicenciatura el 1983. *Izquierda burguesa y obrera en la provincia de Santander durante la II República. 1931-1936* era el títol de la memòria de llicenciatura que M. E. Villanueva presentà el 1992.

8. *Conflicto y violencia en Reinosa. Un ejemplo de microhistoria. 1926-1945*, fou presentada com a memòria de llicenciatura el 1993. *20 años de conflicto y violencia como modo de relación en 313 pueblos de Cantabria, Burgos y Palencia. 1930-1950* fou la tesi doctoral que presentà el 1998.

9. Carmen del Río Diestro presentà la tesina el 1991 amb el títol *Las fundaciones benéfico-docentes en Cantabria en el siglo XIX*.

10. B. Madariaga de la Campa: «Augusto González de Linares y el grupo institucionalista de Santander», *Boletín de la I.L.E.*, núm 6, 1988, pp. 83-102. També J. Castanedo Pfeiffer, «Gervasio González de Linares y el Congreso Pedagógico Nacional de 1882», *Boletín de la I.L.E.*, núm. 9, 1989, pp. 3-21. I, finalment, l'estudi preliminar de Leonor de la Puente Fernández: Gervasio G. de Linares. *Una visión del mundo ganadero montañés. Cantabria 4 estaciones*, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cantabria, Santander, 1997, pp. 11-48.